

Емельянова Л. О.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ И РАЗВИТИЕ ФОНДОВОГО РЫНКА В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

Резюме

Проанализированы показатели уровня развития фондового рынка, а также притока и накопления иностранных инвестиций в странах Центральной и Восточной Европы до и после вступления в ЕС. Определена роль евроинтеграционных процессов в развитии фондовых рынков и привлечении иностранных инвестиций.

Ключевые слова: фондовый рынок, евроинтеграция, капитализация фондового рынка, объем торгов, иностранные инвестиции.

Yemelyanova L. O.

Ivan Franko National University of Lviv

PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION AND STOCK MARKET DEVELOPMENT IN THE CEE COUNTRIES

Summary

In this article indicators of the level of stock market development were analyzed, as well as the inflow and accumulation of foreign investments in the CEE countries before and after EU accession. We have defined the role of integration processes in the development of stock markets and attraction of foreign investments.

Keywords: stock market, european integration, stock market capitalization, trading volume, foreign investments.

УДК 339.9.01+327.7.8

Кулаковський К. О.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

СУТНІСТЬ ТА ГЛОБАЛЬНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОРЯДКУ

Статтю присвячено дослідженню міжнародного економічного порядку як складової частини системи міжнародних відносин. Окреслено характерні особливості сучасного стану міжнародного економічного порядку. Виділено чинники, які детермінували теперішній стан міжнародного економічного порядку.

Ключові слова: міжнародний економічний порядок, міжнародний порядок, глобальний порядок, світовий порядок, геоекономіка, геополітика, глобальна економіка, глобальна політика, глобальна взаємозалежність.

Постановка проблеми. Глобальна економічна система знаходиться в перманентному стані змін та еволюції. Міжнародний економічний порядок як набір параметрів та правил у конфігурації світового господарства детермінує загальний вектор розвитку та стан міжнародних відносин. Суб'єкти глобальних процесів, а це держави та їхні об'єднання, міжнародні організації, транснаціональні організації, через розвиток та інтенсифікацію міжнародної кооперації системно взаємодіють між собою, що сприяє поглибленню взаємозалежності між даними суб'єктами. Інтереси та стратегії учасників даних процесів нерідко вступають у конфронтацію між собою, яка призводить до протиріч між ними та іноді до конфліктів. Економічні мотиви діяльності суб'єктів глобальних процесів знаходяться у взаємозалежності з політичними інтересами держав та організацій, що здійснюють наднаціональне регулювання, і дані інтереси нерідко можуть бути прихованими. Саме через динамічні зміни таких взаємодій та мотивів дане питання потребує більш глибокого та усебічного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням трансформації міжнародного еконо-

мічного порядку, світоустрою та глобальним економічним і політичним процесам, які розглядаються в даній статті, присвячують свої дослідження А.М. Поручник, З. Бжезінський, Р. Гордон, Ю.М. Пахомов, С.І. Юрій, Є.В. Савельєв, В.В. Козюк, А.І. Крисоватий, Н.В. Резнікова, В.Є. Куриляк, С.І. Ткаленко, О.І. Пошєдін, Р. Войтович, О.І. Сич, А.В. Мінаєв та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Міжнародний економічний порядок, який іноді може розглядатись переважно крізь призму економічних процесів, потребує більш детального дослідження політичних та історичних передумов, що мають не менший вплив на світовий порядок, аніж суто економічні явища, і такі передумови час від часу не знаходять достатньої уваги науковців.

Мета статті полягає у дослідженні детермінант міжнародного економічного порядку та мотивів поведінки суб'єктів глобальної економіки задля більш глибокого розуміння сутності процесів, які відбуваються в рамках світового господарства, а також задля подальшого прогнозування дій та стратегій глобальних гравців – держав, їхній об'єднань, міжнародних та наднаціональ-

них інституцій, груп впливу різного роду. Необхідністю постановки даного завдання є складність глобальної економіки та взаємодії учасників глобальних процесів, яка спричинена безліччю факторів та чинників, що визначають середовище глобальної взаємодії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародна економічна система, так само як і вся сукупність форм міжнародних відносин, перебуває в перманентному стані еволюції. Частина змін, яких зазнає система міжнародних відносин, у тому числі й економічних, відбувається поступово та майже непомітно для суб'єктів економічної діяльності та суспільства, у той час як інша частина зрушень може відносно чітко окреслити кінець однієї епохи і перехід до наступної.

Розглядаючи формування сучасного світового порядку, слід насамперед згадати зміни, яких зазнала політична карта по завершенні Першої світової війни. Відбувся розпад Німецької, Австро-Угорської, Османської та Російської імперій. Німеччина зазнала скорочення колоніальних територій, а Британська імперія зіткнулась із передумовами для власного розпаду. Такі держави, як Польща, Чехословаччина, Литва, Латвія, Естонія, Фінляндія та Югославія, отримали незалежність [1, с. 15]. До того ж Брест-Литовський мирний договір 1918 р. засвідчив міжнародне визнання незалежності України.

Сучасний міжнародний економічний, політичний та військовий порядки, свідками яких ми виступаємо, почали формуватись після закінчення Другої світової війни за активної участі країн-переможниць, особливо США. Міжнародний порядок, як фаза в певному циклі перетворень і змін нашого світу, не є перманентним станом, адже у світі постійно відбуваються події, які або відокремлено одна від одної, або об'єднавшись у певний тренд змінюють правила гри та сприяють еволюції системи міжнародних відносин.

Після завершення Другої світової війни відбулось подальше реформування глобального простору. На міжнародній арені ще більшої ваги здобули США та СРСР. Ці дві держави фактично утворили два ядра біполярної моделі світового порядку. На території Європи розмежування країн між двома полюсами відбулось по лінії розташування англо-американських та радянських військ на кінець Другої світової війни. На територіях, що були підконтрольні або окуповані радянськими військами, насаджувався соціалістичний режим, а держави, що входили в межі таких територій, розглядалися Радянським Союзом як сфера своїх геополітичних інтересів.

На підтвердження цього О. Сич наводить думку: «Як наслідок перегрупування сил, з кінця війни у світі формується двополюсна (чи біполярна) модель міжнародних відносин. Якщо в Західній та Північній Європі закріплюється домінування США, то в Центральній та Східній – Радянського Союзу. Остання обставина природно впливала з геополітичної доктрини СРСР, яка передбачала формування смуги дружніх щодо Радянського Союзу режимів уздовж кордонів країни» [2, с. 6].

У даному контексті доцільно буде згадати План Маршалла, який багато в чому детермінував обличчя сучасного міжнародного порядку в економічному та політичному плані. Так, О. Пошедін стверджує: «Якщо свого часу «новий курс» адміністрації Рузвельта створив безпечні умови для розвитку капіталізму в Америці, то План Маршалла мав зробити те саме для Європи. Водночас План

Маршалла був спрямований на допомогу Західній Європі відновлювати індустріальну базу, унаслідок чого зникла б необхідність у подальшій американській допомозі. Благодійні цілі зіграли чималу роль у Плані Маршала, але не менш важливими були стратегічні міркування. Американські офіційні особи виявляли тривогу у зв'язку з певним поворотом європейської політики вліво. Отже, американські лідери, налякані примарою агресивного комунізму, покладалися на економічну дипломатію у спробі відвести цю загрозу» [3].

Можна помітити, що ціла низка країн, такі як Польща, колишня Чехословаччина, Угорщина, Литва, Латвія, Естонія, унаслідок тривалого перебування під диктатом Радянського Союзу, виступаючи державами-сателітами з постійним втручанням Москви у справи і політику таких країн, були змушені наздоганяти рівень розвитку тих держав, які були умовно віднесені в біполярній моделі світового порядку до сфери інтересів англо-американського об'єднання, і вони також мали пришвидшеними темпами відновлювати свою вагу серед країн Західної цивілізації. Тут також можна прослідкувати наступну кореляцію: у групі країн, що були підконтрольні англо-американським союзникам, розвивалась ринкова економіка та культивувались демократичні цінності, а в групі країн, що були під впливом СРСР, установлювалась неефективна планова економіка і принципи соціалізму.

Крім становлення біполярної моделі світу із основними полюсами США та СРСР, відбулась ще поляризація економік за рівнем їхнього розвитку. Міжнародний поділ праці, інтенсифікація міжнародної кооперації, рух капіталу різних форм, науково-технологічний прогрес та інші прояви глобалізації, які за своїм всеохоплюючим характером постійно набирали оберти протягом ХХ ст., призвели до поляризації національних економік на дві групи. До першої групи входять країни, що набули високого рівня розвитку, і така група отримала умовну назву «Світова Північ». Вона репрезентована країнами Західної Європи, США, Канадою, Японією, Новою Зеландією, Ізраїлем, Австралією [4]. Певним чином дана група корелює із так званим «золотим мільярдом». До другої групи відносяться країни, що знаходяться у транзитивній стадії, тобто у стані розвитку, і країни, що мають низький рівень розвитку економіки. Така група країн отримала умовну назву «Світовий Південь» [5, с. 32].

Глобальні процеси та поділ світової економіки на два гео економічні макрорегіони мають в якості об'єктивного прояву диспропорцію в розвитку економіки між країнами та їхніми угрупованнями, блоками. Більше того, глобалізація призводить до подальшого поглиблення прірви, яка відділяє високорозвинені країни від країн, що розвиваються, та країн із низьким рівнем розвитку. Країни «Світової Півночі» займають домінантне положення в системі світової економіки, мають більшу владу в міжнародних відносинах, причому як економічну, так і військово-політичну. Як наслідок, з боку країн, що розвиваються, і таких, що мають низький рівень розвитку економіки, виник запит на створення нового міжнародного економічного порядку, який був формалізований на 6-й та 7-й спеціальних сесіях і 29-й сесії Генеральної Асамблеї ООН (1973–1974) у документах «Декларація і Програма дій за встановлення нового міжнародного економічного порядку», «Хартія економічних прав і обов'язків держав», «Розвиток і міжнародне економічне співробітництво» [6].

Разом із коригуванням політичної карти світу, що була спричинена двома Світовими війнами, також відбулась зміна у глобальних економічних процесах, зокрема – у своїй структурі та проявах. Помітна інтенсифікація глобалізаційних процесів відбулась саме у другій половині ХХ ст. Дане явище сприяло пошуку нової концепції світового економічного порядку, який був би здатний відповісти викликам дійсності. Така нова концепція мала б закріпити ті принципи, необхідність утілення в життя яких була прийнята міжнародним співтовариством і підтверджена інтенсифікацією процесів регіоналізації та глобалізації. Задля пошуку рішень до глобальних проблем було засновано, зокрема, саміт так званої «Великої двадцятки», або G-20

Слід сказати, що провідні країни на самітах G-20 шукають розв'язання сучасних глобальних проблем, вирішення яких дозволило б актуалізувати та оновити параметри нового світового порядку. Зокрема, лідери «Великої двадцятки» торкаються кола проблем, що стосуються подолання наслідків різного роду економічних кризових явищ, протидії коливанням вартості природних ресурсів, оптимізації міжнародних валютних відносин, розв'язання проблеми безробіття, розробки концепції сталого розвитку, протидії міжнародній злочинності, тероризму та корупції, вирішення соціальних проблем глобального масштабу. Однак дані проблеми ще далекі від вирішення, а це, відповідно, означає, що говорити про настання нового світового порядку із оновленими правилами гри ще зарано.

Потреба в розробці та імплементації нового міжнародного економічного порядку була зумовлена також великою мірою тим, що існує незалежність країн, що розвиваються, тобто світової периферії, від держав – глобальних лідерів, тобто світового центру. До основних факторів, які сприяють установленню залежних зв'язків, можна віднести діяльність транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків на території країн-реципієнтів, діяльність міжнародних організацій, адже дані суб'єкти міжнародних відносин повсякчас виступають інструментами реалізації національних інтересів тих держав, які виступали засновниками даних суб'єктів.

Н. Резнікова зазначає, що «акторами формування незалежності стають рейтингові агентства, офшорні центри та, у більш широкому контексті, – регіональні торговельні угоди й сама по собі економічна й політична інтеграції. Усі вони по-різному унеможливають продукування власне національної економічної політики, адже тиск від діяльності окремих з них, зокрема міжнародних організацій, часом переколює під лекала глобального ринку потреби внутрішньодержавні. Поступово, просуваючись інтеграційними сходинками, держава позбавляється контролю над продукуванням тарифної й нетарифної політики, утрачає монетарний суверенітет, що породжує залежність валютну й фіскальну. Доступ до ринків обмежується членством у СОТ, що прописує умови перебування в числі його активних гравців, часом наражаючи країни на сповідування сумнівних умов співпраці. Утеча капіталу, інвестиційне виснаження та зростання корупції – лише вершина айсбергу офшорних центрів» [7, с. 187].

Також проблема полягає в тому, що інструментарій регулювання глобальної економічної системи не є достатньо дієвим при вирішенні глобальних проблем, адже у світовій економічній

системі наявні диспропорції між потенціалами держав, їхньою вагою на міжнародній арені, що має наслідком більш широке задоволення інтересів держав – лідерів глобального простору у порівнянні з перешкодами до реалізації власних стратегій країнами-аутсайдерами. Також існують точки зіткнення інтересів між стратегіями отримання доходу державами, що формують ядро глобальної економіки, і соціально-політичними стратегіями держав, що відносяться до світової периферії.

А. Уткін та С. Глазьев зауважують на істотних відмінностях між країнами периферії і промислового центру. Вони переконані, що сама по собі інтеграція в міжнародну економічну систему обмежує свободу дій країн периферії, крім того, умови, що склалися у цих країнах, ще більше унеможливають прийняття незалежних рішень. Таку точку зору розділяють і дослідники К. Чейз-Дан, Р. Бреннер та Т. Саміт. Водночас так і не сформовано єдиного підходу щодо причин істотних невідповідностей між виробничою системою й іншими аспектами суспільного життя країн, що диктують правила гри на світовій економічній арені, і тими країнами, що їм слідує [7, с. 181].

Наразі можна говорити про існування наступних полюсів, що визначають світову економічну та політичну сферу: США, ЄС, Азійський регіон, в якому знаходяться Китай і більшою мірою Росія, а також полюс ісламських держав. До світових центрів намагається наблизитись Росія, яка позиціонує себе антиподом по відношенню до успішних країн Заходу та в цілому до західної цивілізації, проте лише ядерного статусу і військової сили Росії абсолютно недостатньо для того, щоб вона отримала статус держави-лідера. Серед даних полюсів абсолютним лідером виступають США, які утримують глобальну першість у сфері технологій, а також економічного, політичного та військового впливу, тож за відсутності рівного за потенціалом гравця США, за деякими оцінками, формують монополярний світовий порядок. Євразійський континент можна поділити на дві частини – перша – Захід разом із Україною, яка своїм геополітичним вектором зорієнтована на інтеграцію до успішної західної цивілізації, та друга – Схід, представлений країнами Азії і Росією, що через мислення старими радянськими моделями прагне утримувати вплив на країни-сусідів, які вона проголошує зоною своїх інтересів, а Захід, представлений Європейським Союзом, Північною Америкою та військово-політичним інтеграційним об'єднанням НАТО, вона вважає для себе потенційним ворогом.

Певним чином, можна стверджувати, що агресія Росії проти України, анексія Криму, що є фактично спробою зміни політичної карти та кордонів держав в Європі, вторгнення у східній частині України – все це є намаганням Росії створити новий міжнародний порядок, в якому вона позиціонує себе одним із ключових гравців. Даний акт агресії торкається не лише військового порядку (перерозподіл військових сил на континенті між сторонами-антиподами), політичного (спроба зміни військовим способом кордонів в Європі та політичного балансу на глобальному рівні), а також і економічного – доступ до ресурсів на окупованих територіях, зокрема до родовищ сланцевого газу, який при доступі американських ТНК міг би витіснити російський газ з європейського ринку, у тому числі і з українського, розширивши, своєю чергою, вплив США на Європу в економічному та політичному плані; також продаж українського

сланцевого газу мав би катастрофічні наслідки для російської економіки, яка значним чином залежить від експорту власних енергоносіїв.

Задля збереження залежності Європи та України від російського газу Росія застосовує також інформаційні методи впливу, зокрема дезінформацію. Із таким твердженням погоджується 12-й Генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен, який заявив: «Росія в рамках своїх складних інформаційних і дезінформаційних операцій активно взаємодіє з так званими неурядовими організаціями – екологічними організаціями, які працюють проти сланцевого газу – щоб зберегти європейську залежність від імпортованого російського газу» [8].

Міжнародний порядок у політичній та економічній сферах наразі зазнає переформатування. Ми є свідками того, що Росія через власні імперські амбіції намагається залишити Україну під своїм контролем, у той час як сама Україна створює супротив і робить певні кроки на шляху до демократизації та інтеграції до так званої «європейської сім'ї». Опір із нашого боку і небажання залишатись васальною державою з маріонетковим режимом політичного керівництва спричинив військову агресію Росії проти України. Західна спільнота робить певні кроки задля підтримки нашої країни, що негативно сприймається Росією, яка за старим радянським світоглядом уважає Україну полем своїх геополітичних інтересів. Ситуація, що склалась, певним чином підштовхує ключових геополітичних гравців до нової холодної війни. Проблема полягає в тому, що жодна зі сторін – ані Захід в особі США, Європи та країн – політичних союзників, ані Росія не можуть відступити, тобто «відмовитись від України». Якщо Захід відмовляється від підтримки України, це означатиме, що Росія отримує мандат світової держави, якій дозволено формувати геополітичний простір світу, міжнародний політичний та міжнародний економічний порядок, адже, отримуючи контроль над певними територіями, відкривається доступ до широкого кола ресурсів. Якщо Росія відмовляється від зазіхань на суверенітет та територіальну цілісність України, це фактично означатиме фіаско олігархічного кримінального устрою Росії, і в цьому випадку можливі два сценарії – або у певний спосіб відхід від влади правлячої верхівки із подальшою демократизацією країни, або розпад Росії на окремі суб'єкти політики, тобто держави, із подальшим реінтегруванням у нову політичну формацію або без неї. «Поки що поперемінно на шахівниці ходи роблять Росія, Україна і Захід. Помилки трапляються. Україна веде тактичну боротьбу. Росія хоче виграти і тактично, і стратегічно, оскільки для неї лише перемога над Україною є фактично стратегічним програвшем. Захід із самого початку пріоритет узяв на кінцеву перемогу, навіть якщо для цього прийдеться перевести гру у напрямку холодної війни. Цього разу для Заходу перемога у холодної війни має привести до позбавлення Росії корони Великої держави або до переформатування в країну сучасної демократії. Для цього їй треба позбавити лідерства на ринках енергоресурсів і зброї та доступу до інтелектуального капіталу. Це буде дещо боляче і для Заходу, але далеко не настільки, як для Росії. Піти на ревізію відносин із Росією заважатиме хіба лише те, що Захід дуже вже звик до «комфорту» [1, с. 10].

Дане протистояння України проти Росії, або, в ширшому значенні, України, США та ЄС проти Росії, не вигідне жодній із держав або їхніх

об'єднань (за винятком окремих кланів та вузьких кіл, які в цій ситуації отримують вигоду від конфлікту). Проблема полягає в тому, що Захід застосовує санкції як важелі впливу на Росію, а дані заходи мають негативний економічний вплив як на сторону, проти якої їх застосовують, так і на сторону, що їх застосовує. Позитивним є той факт, що шкода від їхньої імплементації незрівнянно вища для Росії, ніж для Європи та США. Негативним фактом є те, що уряди деяких країн ЄС, наприклад Чехії, Угорщини, Італії, які певним чином симпатизують Росії, не висловлюють негативних оцінок її діям або мають тісні економічні зв'язки та значний обсяг взаємної зовнішньої торгівлі та повсякчас негативно ставляться до розширення санкційного пакету або продовження терміну його застосування.

Задля впливу на Росію консолідованим рішенням ЄС та США почали процедуру зняття санкцій з Ірану, що матиме значні економічні, політичні та, вірогідно, військові наслідки глобального характеру. Розморозження видобутку нафти в Ірані збільшить її пропозицію і знизить світову ціну, що значно скоротить надходження до бюджету Росії. Так, В. Шапран зазначає, що «США та ЄС ніби законсервували на тривалий період цей величезний запас енергетичних ресурсів. Щоб досягти обсягів видобутку, порівнянних із тією ж РФ, Ірану необхідно збільшити їх приблизно втричі. Тоді він зможе потіснити РФ на ринку нафти. Вочевидь, ЄС і США вже виробили єдину позицію з питання рокировки ізгоїв. Перед очима західного світу на одній шальці терезів – іранські ісламісти, готові закопати глибше свої ядерні амбіції, а на іншій – ядерна Росія, від поставок енергоносіїв якої ЄС все ж залежить. Обережність політиків з ЄС і США є зрозумілою: якщо до Ірану хлине грошовий потік, порівнянний із тим, який раніше йшов до РФ, то потрібні гарантії того, що Іран не почне озброюватися, наприклад, закуповуючи озброєння у тій самій Росії та КНР» [9].

Певним чином можна стверджувати, що світова економіка зараз перебуває у стані системної кризи. До інтегральних складових, що формують системність цієї кризи, слід віднести не тільки фінансову кризу, яку повсякчас називають ключовим чинником, що вплинув на актуальний стан світової економіки, а й необхідно згадати про декілька інших криз. Криза «соціальної інтеграції» і демографічна криза, за яких населення високорозвинутих країн потерпає від напливу робочої сили з країн нижчої ланки, унаслідок чого відбувається асиміляція мігрантів і певне розмивання самобутності народу та культури країни-реципієнта, і в той же час наявний тренд скорочення корінного населення в країнах «золотого мільярда». Криза політичних систем, коли суверенітет у прийнятті рішень щодо внутрішньої і тим паче зовнішньої політики певним чином обмежений через залежність від інтересів інших країн-партнерів, наднаціональних інституцій або транснаціональних компаній. Криза глобальної безпеки, за якої міжнародні договори і міжнародне право не можуть гарантувати суверенітет, недоторканість і незалежність держав, і, як приклад, можна навести Будапештський меморандум, підписаний Україною, США, Великою Британією і Росією, відповідно до якого даними країнами Україні гарантувались безпека, суверенітет і недоторканість в обмін на її неядерний статус. Як можна побачити, Росія не дотрималась гарантій щодо утримання від зазіхань по відношенню до України, а США

та Велика Британія через побоювання активного опору з боку Росії і ядерної загрози з боку неї по відношенню до них самих не змогли і не можуть наразі гарантувати безпеку Україні. Також можна побачити глобальну екологічну кризу, за якої країни, що розробляють технології, а це переважно країни з постіндустріальною економікою і високим рівнем розвитку, розміщують ресурсоємне та шкідливе виробництво в країнах з індустріальною економікою і середнім або низьким рівнем розвитку, тим самим погіршуючи екологічний стан у таких державах. Однак завдяки такому виробництву досягається життєво важливий рівень зайнятості населення, що є позитивним і для населення, і для влади таких країн. Сфера виробництва, зокрема масове виробництво, наразі може зіткнутись із новою кризою або зазнати радикального перерформатування – завдяки науково-технічному прогресу домашні господарства отримали можливість придбати 3D-принтери, за допомогою яких можна «друкувати» різного роду споживчі товари або, принаймні, комплементарні товари до великої кількості споживчих.

Глобалізація є невід'ємною частиною сучасної світової економіки, а також усієї системи міжнародних відносин і часом може нести в собі певні приховані загрози. Глобалізація є однією з визначних рис сучасного стану міжнародного порядку. Р. Войтович висловлює думку, що «глобалізація – це новий контекст для формування світоустрою, який передбачає появу нових агентів світового розвитку, які з'являються завдяки спільному вирішенню низки світових проблем. Потрібно завжди пам'ятати, що глобалізація включає різні ризики, адже теоретичні моделі глобалізації та їхнє відповідне інформаційне забезпечення теж слугують інтересам головних комунікаторів, які зацікавлені у необхідності розгортання процесів глобалізації в межах різних національних спільнот. Необхідно також відзначити, що вирішення людством глобальних проблем призвело, певною мірою, до появи глобалізації як фактору, який обумовлює можливість розвитку світу за єдиними стандартами. Так звана «політика розвитку» поглибила не лише соціальну несправедливість, але й «глобальну несправедливість». Фактично йдеться про так звану іноземну допомогу у формі «допомоги розвитку» так званої позики розвинених країн, яка обов'язково включала політичний контекст, що і призвело до збільшення межі між багатими країнами та бідними, появи політично могутніх та аутсайдерів. Відповідно до цього, головна мета національної політики сучасних держав в умовах глобалізації, яка базується на принципі «допомоги розвитку» бідним країнам з боку багатих, призвела до протилежних очікувань» [10].

Стосовно проблеми диспропорції у вазі суб'єктів глобальної економіки на міжнародній арені, С. Юрій та Є. Савельєв переконані, що «нині формуються сприятливі умови для вирішення споконвічної проблеми вирівнювання економічного розвитку. Усвідомлюючи неможливість абсолютної рівності, особливо в економіці, варто створити такі механізми, за якими всі «грають» в єдиній «прем'єр-лізі». Соціально-економічна нерівномірність розвитку має вирішуватися поширенням застосуванням глобальних механізмів та інструментів функціонування і регулювання світової економіки. Так звана проблема «нерівномірності розвитку», коли розрив між країнами-лідерами і країнами-аутсайдерами прогресує, буде вирішена. Нерівномірний розвиток здебільшого стосувати-

меться окремих конкуруючих компаній, аніж національних економік» [11, с. 18].

Важливо сказати, що глобальним процесам притаманна певного роду циклічність, за якої періоди економічного зростання змінюються рецесійними явищами. В. Куриляк стверджує: «Циклічність економічного розвитку в сучасних умовах породжує хвилі великих піднесень світової економіки зі значними втратами. Вони по-різному проявляються в тих чи інших країнах і частинах світу. При цьому найбільшою проблемою є те, що кризи, які виникають у рамках циклічного розвитку, носять щоразу більший глобальний руйнівний характер. Це спонукає світову співдружність до проведення реформ, які запобігають повторенню такого загальнопланетарного руйнування. Відзначимо, що здійснення змін не може базуватися на досвіді певної великої країни (США, Європи або Японії). Є достатньо підстав сподіватися, що новий економічний порядок у тій або іншій мірі враховуватиме потреби різних націй» [12, с. 48].

Достатньо загрозовою виступає тенденція до постійного зростання могутності транснаціональних корпорацій, що за своїм впливом на глобальну економіку можуть переважати значущість деяких держав, які повсякчас підпадають під певну залежність від них. Ю.М. Пахомов зазначив: «У нових умовах уже не треба в колишніх масштабах опановувати виробництво, скуповувати надра. Досить оволодіти в межах країни фінансовими потоками, і її багатство перетікає до ТНК і концентрується на тому ж Заході. Колись Ротшильд казав: «Дайте мені керувати грошима країни – і мені немає діла до тих, хто створює її закони». Зараз можливість не рахуватися з країною внаслідок легкості опанування її грошовою сферою стала реальною, і це є фактором дедалі більшого відставання» [13, с. 6].

Цілком очевидно, що урядами держав мають розроблятися стратегії протидії зовнішнім викликам, ризикам і загрозам глобального середовища. Разом із тим такі заходи не лише можуть убезпечити національне середовище від рецесійних явищ, а й зміцнити позиції країни на міжнародній арені. Так, С. Ткаленко вважає, що «зовнішньоекономічна політика може не тільки протистояти економічним загрозам, але й відігравати самостійну роль у процесі зміни балансу економічних потенціалів учасників міжнародного інтеграційного процесу» [14, с. 125].

Однак буде абсолютно помилково називати домінуюче положення розвинутих країн у глобальній економічно-політичній сфері несправедливим явищем сучасного світу, і буде безпідставно стверджувати, що такий порядок слід негайно і докорінно змінювати. По-перше, міжнародний порядок в економіці та політиці не слід змінювати через утрату політичної та економічної ваги західними країнами або через їхнє вилучення з категорії «глобальне ядро», натомість слід саме оптимізувати розподіл такої ваги, і ключовою характеристикою в даному розподілі має стати саме відсутність дискримінації слабших країн без змін у числі глобальних лідерів. Високорозвинені країни Європейського Союзу, Північної Америки і Японія, які формують глобальне політико-економічне ядро, мають усі підстави для подальшого утримання таких ролей на міжнародній арені, вони мають усі необхідні передумови для подальшого перебування в числі тих, хто детермінує вектор глобального розвитку, і даний факт неможливо розглядати як несправедливість. Думка про докорінну зміну глобального світопорядку

тиражується і підтримується більшою мірою державами, що перебували в соціалістичному таборі і надалі симпатизують даній моделі економіки, і передусім це Росія, яка вбачає в діях Заходу майже виключно злий умисел, бажаючи агресивними і терористичними методами захопити лідерство на глобальному рівні.

Натомість думка про оптимізацію світопорядку знаходить широку підтримку серед західної наукової еліти, і вона має всі підстави бути почутою та імплементованою західною політичною та економічною елітами. По-друге, можна стверджувати, що глобальне лідерство держав в політичній та економічній сферах нерозривно пов'язане з конкурентоспроможністю. Своєю чергою, конкурентоспроможність зумовлена наявним ресурсним потенціалом – більшою мірою технологіями, науковими розробками, способами виробництва, розвиненістю сфери послуг, наукою, кваліфікованими людськими ресурсами і, меншою мірою – природними ресурсами, хоча в історичному контексті даний вид ресурсів відігравав важливу роль при становленні конкурентоспроможності сучасних країн-лідерів, які в подальшому перейшли від конкурентоспроможності на базі природних ресурсів до конкурентоспроможності на базі технологій та знання.

Цілком об'єктивно, що існують відмінності в розподілі природних ресурсів між державами, і певні країни мали більш можливість здобути лідерство, аніж інші. Однак тут можна навести приклад Японії, яка при гострій нестачі власних природних ресурсів, обмеженості території змогла увійти до когорти держав-лідерів шляхом розвитку саме технологій та економіки знання. Розвиток наукової і технологічної сфер майже повністю залежить від стратегії і політики окремо взятої країни, тож у випадку їхніх оптимальності та ефективності держава має можливість вийти з глобальної периферії і наблизитись до глобального ядра. Розвиток технологій і науки сприятиме зростанню економіки, що, своєю чергою, збільшуватиме вагу такої країни як в економічній, так і політичній сферах.

Безперечно, самі міжнародні організації, які визначають і регулюють міжнародний економічний та політичний порядки, мають бути оптимізовані до викликів сучасності. З. Бжезінський стверджує, що велика кількість існуючих інституцій можуть бути адаптовані та змінені. Розподіл влади всередині них має бути модифікований. І навіть якщо мова йде про Світовий банк або МВФ, такі зміни не виглядають неможливими. Внести зміни в ООН буде більш складно, особливо у Раду Безпеки. Очевидно, що юридично закріплені інтереси держав, які зараз мають особливий статус, будуть паралізувати зміни. Однак навіть в ООН із часом зміни відбудуться, або ж будуть створені інші тіньові інституції [15, с. 31].

Таким чином, якщо існуючий міжнародний економічний порядок потребує оптимізації формату, то слід окреслити основні вимоги до нового міжнародного економічного порядку. Розглянувши вищезазначені в даному дослідженні економічні та політичні чинники, можна стверджувати, що новий міжнародний економічний порядок – це така оновлена архітектура глобальних відносин, що передбачає наявність нових загальноприйнятих світовою спільнотою принципів, законів та «правил гри», розроблених з урахуванням особливостей та контроверсійності інтересів та стратегій глобальних гравців – держав, міжнародних організацій, трансна-

ціональних корпорацій, об'єднань та груп впливу, які допоможуть за найбільш оптимістичного сценарію розробити механізм ефективної протидії наявним та інструментарій прогнозування майбутнім кризовим явищам як стадіям циклічного процесу розвитку світової економіки та створити глобальне середовище, за якого буде досягнуто підвищення загального рівня розвитку глобальної економіки як синергетичного ефекту від зростання ефективності в міжнародній кооперації та зменшення числа глобальних протиріч. Новий міжнародний економічний порядок не має на меті зміну держав-лідерів, натомість передбачає оновлення параметрів їхньої взаємодії з іншими країнами.

Висновки. Нинішній стан світової економіки та міжнародного порядку демонструє високу взаємозалежність між економічною, технологічною, політичною і військовою сферами відносин як у міждержавному, так і в глобальному масштабах. Економіка та політика разом із впливом однієї сфери на іншу детермінують конфігурацію всієї системи міжнародних відносин та глобальної економіки зокрема. Досліджуючи історичний розвиток світового господарства, можна побачити ключові тренди та явища, які змінюють параметри глобальної економіки, визначити суб'єктів (держави, їхні об'єднання та союзи, групи впливу та міжнародні інституції), які виступають архітекторами світоустрою, а також побачити їхні інтереси та інструментарій, який використовуються ними задля досягнення тактичних та стратегічних цілей. Біполярна модель світоустрою, яка була характерною для ХХ ст., в якому полюсами виступали США та СРСР, після розпаду останнього та з огляду на події геоекономічного та геополітичного характеру реформувалась у монополярну модель, в якій ядром є США, а сильними полюсами впливу виступають Європа, деякі розвинуті країни Азії та ісламські держави. Досліджуючи міжнародний економічний порядок, можна побачити цілу низку питань, які гостро потребують вирішення, проводячи реформацію діючих інститутів, що регулюють систему міжнародних відносин. Наявними є також диспропорції у рівнях розвитку держав, які спричиняють значну розбіжність у їхньому впливі на міжнародній арені. Світова спільнота умовно поділяється на дві групи країн: групу держав, які визначають вектор глобального розвитку, і групу країн, що знаходяться в залежності від перших. Також наглядними є контроверсійність інтересів глобальних гравців та відмінність у їхніх стратегіях, яких вони дотримуються. Очевидним стає факт, що нинішня система та її конфігурація неспроможна ефективно реагувати на глобальні виклики, кризи та загрози, тож можна говорити про потребу розробки та імплементації нового міжнародного порядку в економічній та політичній сферах, що включатиме оновлення інституцій, їхніх повноважень та механізмів їхньої діяльності. Новий порядок, який має прийти на зміну діючому заради вирішення глобальних проблем сучасності, означатиме становлення оновленої глобальної конфігурації в політичному, економічному, інституційному і соціальному планах.

Перспективи подальшого дослідження в даному напрямку включають в себе розробку рекомендацій, що можуть бути включені до концепції нового міжнародного економічного порядку і які зорієнтовані на більш широке забезпечення інтересів країн, що розвиваються, через більш відповідальне і недискримінаційне лідерство могутніх країн.

Список літератури:

1. Савельєв Є.В. Новий світовий економічний порядок та глобальні виклики для України / Є.В. Савельєв, А.І. Крисоватий, В.В. Козюк. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 504 с.
2. Сич О.І., Мінаєв А.В. Доба «холодної війни»: основні тенденції світового розвитку : [навч. посіб.] / О.І. Сич, А.В. Мінаєв. – Чернівці : Рута, 2008. – 72 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://andrmin1975chernivtsi.eto-ya.com/files/2011/02/epoha_cold_war.pdf.
3. Пошедін О. План Маршалла як передумова євроатлантичної інтеграції / О. Пошедін // Наук. зап. НаУКМА. Сер. «Іст. Науки». – 2010. – Т. 104. – С. 47–51. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3829/Poshedin_Plan.pdf?sequence=1.
4. Дергачев В. А. Геоэкономический словарь-справочник / В.А. Дергачев ; НАН Украины, Ин-т проблем рынка и экон.-экол. исслед. – О. : ИПРЭИ НАНУ, 2004. – 178 с.
5. Gordon, Ruth. The Dawn of a New, New International Economic Order / R. Gordon // Law and contemporary problems. – Fall 2009. – Vol. 72:131. – P. 131–162 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1548&context=lcp>.
6. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 2 / Ред. рада: Б.Д. Гаврилишин [та ін.]. – К. : Академія ; Тернопіль : Акад. народного госп-ва, 2000. – 848 с.
7. Резнікова Н.В. Економічні виклики незалежності: конфлікт інтересів в умовах глобальної взаємодії / Н.В. Резнікова // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – К. : НАУ, 2013. – № 1. – С. 181–187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/viewFile/6849/7663>.
8. Harvey F. Russia' secretly working with environmental ists toop pose fracking' // F. Harvey [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/environment/2014/jun/19/russia-secretly-working-with-environmentalists-to-oppose-fracking>.
9. Шапран В. Гран без санкцій – нова економічна епоха для ЄС і Росії / В. Шапран [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/07/21/7036116/>.
10. Войтович Р. Глобальні проблеми суспільного розвитку та їхній вплив на державне управління / Р. Войтович // Науковий вісник ЛРІДУ НАДУ. – 2010. – Вип. 5 «Демократичне врядування» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lvivacademy.com/visnik5/fail/+Vojtovych.pdf>.
11. Савельєв Є.В. Формування нового світового економічного порядку: науково-практичні підходи / С.І. Юрій, Є.В. Савельєв // Вісник ТНЕУ. – 2009 – № 4.
12. Куриляк В. Цивілізаційно-культурні аспекти формування нового світового економічного порядку / В. Куриляк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – Тернопіль, 2009. – Вип. 4. – С. 48–57.
13. Пахомов Ю.М. Новий світовий економічний порядок у світлі геополітики / Ю.М. Пахомов // Світова економіка : зб. наук. праць. – К. : ІСЕМВ НАН України, 2000. – Вип. 27. – С. 3–12.
14. Ткаленко С. Новий міжнародний економічний порядок та економічна безпека / С. Ткаленко // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – № 4. – С. 122–128.
15. Brzezinski Z. America and the World: Conversations on the Future of American Foreign Policy / Zbigniew Brzezinski, Brent Scowcroft. – New York: Basic Books, 2009. – 304 p.

Кулаковский К. А.

Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

**СУЩНОСТЬ И ГЛОБАЛЬНЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ТРАНСФОРМАЦИИ
МЕЖДУНАРОДНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОРЯДКА****Резюме**

Статья посвящена исследованию международного экономического порядка как составляющей части системы международных отношений. Обозначены характерные особенности современного состояния международного экономического порядка. Выделены факторы, которые определили теперешнее состояние международного экономического порядка.

Ключевые слова: международный экономический порядок, международный порядок, глобальный порядок, мировой порядок, геоэкономика, геополитика, глобальная экономика, глобальная политика, глобальное лидерство, глобальная взаимозависимость.

Kulakovskiy K. O.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

**THE ESSENCE AND GLOBAL DETERMINANTS
OF THE INTERNATIONAL ECONOMIC ORDER TRANSFORMATION****Summary**

This research paper is aimed at investigation of international economic order as a part of the international relations system. Specific particularities of the contemporary condition of the international economic order are defined. The research outlines factors that determined the current state of the international economic order.

Keywords: international economic order, international order, global order, world order, geoeconomics, geopolitics, global economy, global politics, global interdependence.